

**Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi,
Fatma Kızıl, 2. baskı, Ankara:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019, 543 sayfa.**

**Common Link Theory and its Criticism, Fatma Kızıl, 2. edition,
Ankara: The Publications of the Turkish Ministry of Religious
Affairs (Turkey Diyanet Foundation), 2019, 543 pages.**

Dilek TEKİN

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Asst. Prof., Trabzon University Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences
Trabzon, Türkiye
dmuhaddise@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6445-9414

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Kitap Değerlendirmesi / Book Review
Geliş Tarihi / Received : 09.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 30.05.2022
Yayın Tarihi / Published : 15.06.2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran / June
Cilt / Volume: 9 • Sayı / Issue: 1 • Sayfa / Pages: 217-226

Atıf / Cite as

Tekin, Dilek. Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi, Fatma Kızıl, 2. baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019, 543 sayfa. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 217-226.

Doi: 10.33460/beuifd.1114368

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.
Published by Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Theology, Zonguldak, Turkey. All rights reserved.

“Vereceğim sır çok basit: İnsan ancak yüreğiyle baktığı zaman doğruyu görebilir. Gerçeğin mayası gözle görülmez.” Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prenses
“Bakış açını değiştirdiğinde baktığın şey de değişir.” Max Planck

19. yüzyıldan itibaren Batı’da tarih yazıcılığına pozitivist yaklaşım hâkim olup,¹ bu saha profesyonelleşmeye ve bilimsel olarak adlandırılmaya başlayınca tarihçilerin kaynaklarını dikkatli seçme ve yorumlama meselesi önem kazandı. Bu bakış açısıyla Batılı tarihçiler bir kaynağın güvenilirliğini, temsil gücünü, uygunluğunu,

¹ Bu hususta farklı düşünce ve yaklaşımlar da mevcuttur. Pozitivist yaklaşımın insan bilimlerine dolayısıyla tarih alanına uygulanamayacağı ile ilgili başta Dilthey olmak üzere bazı Batılı filozof ve tarihçilerin eleştirilerinin söz konusu olduğu malumdur. Örnek olarak bkz. Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999).

konu ile ilgisi/alâkasını doğru tespit için sofistike yöntemler geliştirdi. Kaynak ti-polojileri tertip ettiler ve bunların sistematik mukayeseli analizlerini türlere ayırdılar. Kaynakları deşifre etmek ve yorumlamak için çeşitli stratejiler geliştirdiler. Bu teknik çalışma süreci Batı'da tarih yazıcılığının omurgasını oluşturdu. Bu noktada Batılı tarihçilerin temel görevi geçmişte yaşanan herhangi bir olayı inşa ederken o olayı olduğu gibi objektif bir biçimde yansıtan güvenilir kaynaklar seçmek, bu kaynakları her türlü kişisel düşünce, temayül ve yorumdan uzak olarak güvenli bir şekilde okumak neticede geçmişe dair güvenilir/objektif anlatılar sağlayacak şekilde bir araya getirmektir. Mamafih pozitivist bakış açısına göre tarihçiliğin en temel paradoksu şudur: Geçmişe dair bilginin yegâne temeli olan kaynaklar asla tamamen güvenilir değildir ve tarihçi böylesi kaynakların mahkûmudur.² Bu noktada tarihçiye düşen ise bu esaretin farkında olarak kaynakları yetenekli bir şekilde okumak ve geçmişle ilgili anlamlı hikâyeler üretmektir. Zira kaynaklar tarihçilerin mânâ inşa ettiği malzemeleridir. Diğer deyişle tarihçilerin söz konusu tarihe dair kendi tasvirlerini yaratmak için dayandıkları geçmişe ait bir obje veya geçmişle ilgili bir delildir. Dolayısıyla bu bakış açısına göre tarihî bir çalışma ya da yorum böylesi bir tasvirin neticesidir. Bir kaynak söz konusu olayın var olduğuna dair delil sağlar, tarihî yorum ise bu olay hakkında sadece bir iddiadır. Buradan hareketle Batılı bir bakış açısından tarihçiler bir geçmişi keşfetmekten çok onu yaratırlar. Geçmiş inşa ettiklerini düşündükleri insanları ve olayları seçerler ve onlarla ilgili bilinmesi gerekenlerin ne olduğuna karar verirler. En nihayetinde tarihçiler yazarak bir geçmiş yaratırlar. Tarih orada her daim öyle durup keşfetmesi için araştırmacıları beklemez. Zira unutulmuş bir şiir, bina kalıntıları, karşılıksız bir yasanın aksine tarih yazılmadan önce hiçbir varlığa sahip değildir.

Genel olarak tüm sosyal bilimlere ve özel olarak da tarih bilimine hâkim bahsi geçen bakış açısının tesiriyle Batılı tarihçiler tarihlendirmelerinde pozitif bilimlerin söz verdiği kesinlik düzeyini arzu etmiştir. Aynı yüzyılda akademik bir hüviyet kazanan Oryantalizm çalışmaları da bu hâkim düşüncenin tesirinde kalmıştır. Benzer şekilde Oryantalistler aynı arzunun peşine düşerek tarihçilerin geliştirdiği tarihî tenkit yöntemlerini İslâmî ve İslâm tarihini anlamak ve aydınlatmak için uygulamışlardır. Bu bağlamda oryantalistlerin hadisleri tarihlendirmek için geliştirdikleri metotlardan biri müşterek râvi teorisi olmuştur. Söz konusu teoriyi detaylı bir şekilde inceleyen ilk ve öncü bir eser ile ilgili aşağıda detaylı bilgi verilecektir.

Bu yazıda incelenecek olan *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi* adlı eser Fatma Kızıl'ın 2011 yılında tamamladığı doktora tezinin gözden geçirilerek yayımlanmış halidir. Söz konusu eserin birinci basımının (2013) üzerinden nerdeyse on yıl geçmiş olsa da yeniden incelenmesi ve muhtevasından bahsedilmesi gerekmektedir. Yakın bir tarihte, 2019 yılında ikinci basımı yapılan eserin gerek ortaya

2 Martha Howell-Walter Preventer, *From Reliable Sources: An Introduction to Historical Methods*, (New York: Cornell University Press, 2001), 79.

konan temel iddia ve tespitler bakımından gerekse yöntem ve üslup açısından güncelliğini ve orijinalliğini koruduğu aşikârdır. Öyle ki tez olarak yazıldığından bu yana geçen on küsur yıllık sürede özellikle oryantalizmle ilgili çalışma yapan araştırmacılara konu ve yöntem bakımından ilham veren ve ufuk açan bir eser olmuştur. Bununla birlikte sonraki pek çok makale, tez ve kitapta çalışmanın ilk defa ortaya koyduğu iddiaların ve tespitlerin müsellemât kabilinden izlerini sürmek mümkündür. Bu anlamda ilgili eserin ve yazarının Batı’da yapılan hadis çalışmaları veya oryantalistlerin hadislerle ilgili iddiaları söz konusu olduğunda akla ilk gelen isimlerden olması tesadüfi değildir. Hatta eserin yönteminin ve iddialarının tekrar edilerek sürdürülmesi ve esere herhangi bir şekilde itiraz ve reddiyenin söz konusu olmaması bu kitabın alanındaki önemini gösterir mahiyettedir.

Eser bir giriş, üç bölüm ve iki önemli ekten müteşekkildir. Giriş bölümünde (s. 17-24), “Yöntem ve Konunun Sınırlandırılması” ve “Terminoloji” olmak üzere iki başlık yer almaktadır. Birinci başlıkta eserin konusu ve mahiyeti ortaya konulmakta, sonrasında oryantalistlerin iddialarının ve yöntemlerinin eleştirel bir bakış açısıyla ele alındığı, öte yandan “eleştirel/tepkisel tavır ile inşâî tavır arasında bir denge kurmaya âzami gayret gösterildiği” gerekçelendirilerek en baştan izah edilmektedir. İkinci başlıkta ise oryantalizm çalışmanın verdiği dikkat ve hassasiyetle oryantalistlerin kullandığı kelime ve kavramların Türkçeye tercümesi yahut doğru kullanımı ile ilgili detaylı bilgi verilmektedir. Bu kısımda, “authentic” kelimesinin “sahih” şeklinde tercüme edilmemesi, “otantik” olarak kullanılması ve bunun gerekçelerinin detaylıca izah edilmesini örnek olarak gösterebiliriz. Zira söz konusu kelimeyi sahîh olarak tercüme etmek önemli sorunlara yol açmaktadır. Bu ve benzeri kelime ve kavramların doğru kullanımı meselesi Oryantalistlerin çalışmalarından yapılan tercümelerde sık karşılaşılan problemlerdendir. Oryantalist paradigmaya ait kelime ve kavramların hadis ilmindeki karşılıklarını bulma çabası, kelime ve kavramların mânâlarını daraltmakta yahut değiştirmektedir. Neticede metinlerin İslâmî paradigmaya ait bir söyleme dönüşmesi, dolayısıyla da oryantalistlerin o kavramla kastettikleri mânâdan çok daha farklı şekillerde anlaşılmasına sebebiyet vermektedir. Bu anlamda Batı’da yapılan hadis araştırmalarına dair ciddi bir birikime sahip yazarın oryantalistlerin kelimelerini ve kavramlarını doğru kullanımı, onları tercüme ederken seçtiği kelime tercihleri sonraki araştırmacılar açısından belirleyici olmuştur.

“Klasik İslâmî Paradigma ve Oryantalist Paradigma” başlıklı birinci bölüm (s. 25- 63), “Oryantalist Paradigma ve Kurucu İlkeleri” ile “Tevarüs Edilen İlmî Gelenek Olarak Oryantalist Paradigma ve Klasik İslâmî Paradigmadan Tefriki” şeklinde iki ana başlıktan oluşmaktadır. Yazar önce bizzat Batı’da hadislerle ilgilenen hem gayri-müslim hem de Müslüman araştırmacıların çeşitli kriterlere göre yaptığı değişik oryantalist tasniflerinden detaylı bir şekilde bahsetmektedir. Yazara göre bu tasnifler müsteşrikleri kendi içerisinde değerlendirme ve onlardan istifadede anlamlı olsa da buradan hareketle onları konumlandırmak her zaman isabetli değildir.

Mesela naif veya mutavassıt şeklinde nitelenen bir müsteşrikin İslâmî düşünce-ye daha yakın olduğunu göstermez. Çünkü kullandıkları metotlardan hareketle ulaştıkları neticeler ve bunlara yükledikleri anlamlar bakımından oryantalistler ayrışsa da bu ayrışma mahiyet değil derece farklılığı kabilindedir yani aynı düz çizgi üzerindeki farklı noktalar mesabesindedir. Her bir oryantalistin en nihayetinde kendisinden hareket ettiği öncüller kümesine göre malzemeyi değerlendirip yorumladığı unutulmamalıdır. İşte bu noktada yazar klasik İslâmî bakış açısı ile oryantalist bakış açısını birbirinden tamamen bağımsız, uzlaşma ve örtüşmesi mümkün olmayacak derecede kesin çizgilere sahip iki ayrı paradigma olarak tasvir ederek bu iki paradigmanın temel kurucu ilkelerini tespit etmektedir. Söz konusu ilkeleri yedi başlıkta toplayan yazar her birini kabul veya reddin klasik İslâmî paradigma ve oryantalist paradigma açısından neye tekabül ettiğini detaylı bir şekilde izah etmektedir.

Müşterek Râvi Teorisi başlıklı ikinci bölüm (s. 65-230) "Teorinin Mimarı Joseph Schacht", "Juynboll ve Müşterek Râvi Teorisinin Sistematik Biçimde Tatbiki" ve "Metinlerin Analize Dâhil Edilmesi" şeklinde üç ana başlıktan oluşmaktadır. Başlıkların da işaret ettiği üzere bu bölümde, eserin ana konusu olan müşterek râvi teorisi tarihî gelişim süreci içerisinde ele alınmaktadır. Öncelikle teorinin mimarı olarak tasvir edilen Schacht'ın (ö. 1969) *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı eseri bağlamında görüşlerine yer verilmiştir. Müşterek râvi teorisiyle irtibatı dolayısıyla onun İslâm hukukunun doğuşu ve oluşum sürecine dair temel iddiaları detaylı bir şekilde incelendikten sonra hadislerle ilgili görüşleri anlatılmaktadır. Yazar Schacht'ın hadislerle dair görüşlerini "hadislerin artışı", "isnadların geriye doğru büyümesi ve isnadların ıslahı", "isnadların yayılması ve dalışlar" şeklinde üç başlıkta ele almaktadır. Schacht'ın bu görüşlerinin müşterek râvi teorisinin birer parçası olduğu ise teorinin anlatıldığı bölümün sonunda ortaya konmaktadır. Yazar yer yer onun iddialarının geçersizliğini klasik hadis usulünün imkânları ve akıl yürütmelerle mukayeseli bir biçimde ortaya koymuştur.

Schacht'ın teoriyi yeterince geliştirmedeği yönündeki eleştirilere katıldığını ifade eden yazar onun geliştirdiği haliyle teoriyi açıklamakta ve sıklıkla kullandığı yerlere işaret etmektedir. Teoriyi onun ardından hadis tarihlendirmelerinde sistematik biçimde kullanan ve geliştiren ise G.H.A. Juynboll'dür (ö. 2010) ve eserde onun teoriyi uygulama yöntemi geliştirdiği kavramlar çerçevesinde anlatılmaktadır. Juynboll'ün müşterek râvi teorisi bağlamında geliştirdiği kısmî müşterek râvî, düğüm, tek râvili tarik, isnad demeti gibi terimler detaylı bir şekilde izah edilmektedir.

Son olarak ikinci bölümde Schacht'tan ve onu takip eden Juynboll'den farklı olarak müşterek râvi teorisini isnad-metin merkezli uygulayan Harald Motzki'nin (ö. 2019) yöntemi incelenmiştir. Motzki'nin oryantalist paradigma içerisindeki farklı çizgisine işaret eden pek çok görüş ve düşünceye yer veren yazar onun yaptığı çalışmalarla dikkat çeken, genellemelerden kaçınan, akademik tavrıyla ön

plana çıkan bir oryantalist olduğunu ifade etmektedir. Motzki geliştirdiği kaynak analizi yöntemiyle isnadlarla birlikte metinlerini de mukayese ederek hadisleri diğer oryantalistlerden çok daha erken dönemlere tarihlendirmiştir. Motzki kaynak analizi yöntemiyle elde ettiği sonuçları müşterek ravi teorisi için bir veri olarak kullanmıştır. Yazarın ifadesiyle o bu iki yöntemi birbirinin mütemmimi olarak kullanmıştır ve böylelikle daha kesin sonuçlara ulaşmayı hedeflemiştir. Motzki'nin geliştirdiği ve uyguladığı haliyle bu yöntemde müşterek râvi artık 'hadisi uyduran kişi' değil "müddevin-hoca"dır. Öte yandan yazar klasik İslâmî paradigmadan hareketle Halis Aydemir'in yaptığı analizlerde ulaştığı neticelerin Motzki ile uyumlu taraflarına işaret ederek müşterek râvi merkezli isnad-metin analizinin işlerliğini gösterip bu yöntemin uygulama aşamaları ve dayandığı ilkeleri detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Yazar bu kısımda müşterek râvi teorisi çerçevesindeki iddia ve tezleri Halis Aydemir'in geliştirdiği râvi modellerinden hareketle izah ederek konunun anlaşılmasını da kolaylaştırmıştır. Motzki'nin müşterek râvi teorisi metodunun hadis usulünden ayrıldığı noktalar ve Juynboll'ün teorisine yönelik eleştirileri de bu bölümde yer almaktadır.

"Uranîler Hadisinin Analizi" (s. 231- 505) başlıklı üçüncü ve son bölümde yazar Uranîler hadisi diye bilinen hadis grubundan hareketle teorinin en kâmil hali kabul ettiği Motzki'nin yöntemini yani müşterek râvi merkezli isnad-metin analizini uygulamış ve hadis usulünün ve ricâl literatürünün imkânlarını da kullanarak klasik İslâmî paradigma mucibince ulaştığı sonuçları değerlendirmiş ve teorinin bu paradigma için işlerliğini ve kıymetini ortaya koymuştur.

Muhtevasından kısaca bahsedildikten sonra eserin temel hususiyetleri ve temayüz eden yönlerine de dikkat çekmek gerekmektedir. "Oryantalizm ve hadis ile ilgilenen oryantalistler" konusuyla ilgili başvurulabilecek ilk eser olan çalışma "Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi" başlığıyla okuyucuya vaat ettiğinden çok daha fazlasını sunmaktadır. Eser müşterek râvi teorisini sadece tasvirle kalmayıp konuyu tahlil, tenkit, tespit, tartışma boyutlarıyla da ele alarak detaylı bir şekilde incelemektedir. Kapsamlı çerçevesi ve sistematik yöntemiyle bu eser, böylesi bir konunun nasıl çalışılması gerektiği ile ilgili bir seviye de belirlemektedir. Eserin ve yazarın bu alanda en çok atıf alan ve referans gösterilenlerden, ortaya koyduğu iddia ve yöntemlerin ise mükerreren dile getirilenlerden olması ise belirlenen seviyenin mahiyetine işaret etmektedir. Çalışmanın taslağının, eserde müşterek râvi teorisiyle ilgili yöntemi benimsenerek uygulanan, meslektaşları tarafından mu tavassıt diye nitelendirilen ve oryantalistlere yönelttiği tenkitlerle dikkat çeken Motzki'yle müzâkere edilmiş olması da eserin bir başka temayüz eden özelliğidir.

Eserde özenli ve zengin kelime dağarcığı, genel itibarıyla akıcı ve akademik bir dil ve üslup hâkimdir. Öte taraftan ortalama okuyucunun takip etmesini zorlaştıran uzun cümlelerin varlığı, zaman zaman ağırdalı bir dil kullanıldığı da belirtilmelidir. Bununla birlikte herhangi bir anlatım bozukluğu veya anlam kayması problemi tespit edilmemiştir. Eserin kendine has hususiyetlerinden biri kullanılan

dipnotların zenginliği ve uzunluğudur. Dipnotlarda atıf yapılan çalışmaların çeşitliliğine bakıldığında yazarın konuyla ilgili literatürü detayları ile ele almaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Hem klâsik hem modern çalışmalarda konunun izini süren yazar alanıyla ilgili Arapça, İngilizce, Almanca ve Türkçe kaynaklardan istifade etmiştir. Dipnotlarda yer verilen kaynaklar, görüşler, açıklamalar, akıl yürütmeler, ilâvelerin yoğunluğu ve sıklığına bakıldığında yazarın dipnotlarının İslâm telif geleneğindeki ta'likât mesabesinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Öte yandan bazen sayfanın büyük çoğunluğunu hatta tamamını teşmil eden dipnotlar (bkz. s. 119, 122, 123, 129, 181, 195, 245, 335, vd.) okuyucuyu metinde kalmak ile dipnotlara dalmak arasında mütereddit bırakmakta ve zaman zaman ana metnin takibini zorlaştırmaktadır. Yine de bu uzun dipnotlar yazarın konuyu etraflıca incelediğini göstermekte, okuyucuya yazarın kurduğu bağlantıları görmenin yanı sıra konuyla ilgili detaylı, güncel kaynaklar ve farklı bakış açılarını argümanlarıyla birlikte görme, muhtemel yeni araştırma konuları bulma gibi hususlarda yetkin bir rehberlik sağlamaktadır. Nitekim bu fayda yazarın dipnotlarda satır aralarında bahsettiği meselelerden bazılarının kendisinden sonra gelen akademisyenlerce araştırılması şeklinde tezahür etmiştir.

Eserin temâyüz eden bir diğer hususiyeti de "sadece Batı dilleri bilinerek oryantalizm çalışılabileceği" yahut "oryantalizm çalışanların klasik ilimlere ve Arapçaya vâkıf olmadıkları"na dair kanaat ve algıların yanlışlığını ortaya koymasındır. Zira eserde hâkim yöntem, tasvirden öte tenkittir. Bunu mümkün kılan ise yazarın klasik hadis usulü ve ricâl ilminin imkânlarını etkili bir şekilde kullanması olmuştur. Yazar oryantalistlerin iddialarındaki meselelerin hadis usulündeki karşılıklarına yer vererek, meselenin iki ayrı paradigmadan hareketle nasıl farklı değerlendirildiğini izah etmiştir (Örnekler için bkz. "yayıma"nın hadis usulünde el-mezîd fi muttasil'l-esânid, tedlîsü'l-isnâd oluşu s. 136, vd. s. 143, 273. dipnot, vd.). Özellikle Juynboll tenkiti mahiyetindeki üçüncü bölümde yazar isnad-metin analizi yöntemini uygularken metin muarazaları esnasında bir yandan hadis usulünden getirdiği deliller ve akıl yürütmelerle oryantalistlerin iddialarının yanlışlığını ortaya koyarken bir yandan da oryantalistleri ve yöntemlerini tenkit edebilmenin klasik İslâmî ilimlere hususiyetle de hadis ilmüne vukûfiyeti gerektirdiğini ortaya koymuştur. Ancak bu şekilde oryantalistlerin söylemlerini tekrar ve nakilden öteye geçmek hatta karşıt delil, teori ve yöntemler üretmek mümkün olabilecektir.

Eserin temayüz eden ve kendisinden sonraki pek çok çalışmada takip edilen bir başka hususiyeti, hadis ilmiyle ilgili hangi mesele olursa olsun hadis metinleri üzerinden konunun ele alınmasıdır. Zira yazarın üçüncü bölümde yaptığı isnad-metin analizleri sadece teoride kaldığı düşünülen klasik hadis usulünün ilke ve prensiplerinin metinlerden hareketle uygulanma biçimini göstererek hadis usulü ve ricâl literatürünün işlevselliğini gözler önüne sermiştir.

Eserin önemli bir başka hususiyeti anlaşılması ve takibi zor olan meselelerin isnad şemaları ve tablolarla desteklenmesidir. Bu durum okuyucunun anlaması-

nı kolaylaştıracak pek çok yardımcı unsur taşımaktadır. Meselâ müşterek râviden gelen hadislerin metin mukayeseleri esnasında daha çok tablolar kullanılmış ve farklılıklar işaretlenmiştir. (Örnek için bkz. s. 285, 289, 299, 306, 372-73, vd.) Öte yandan hem metin içinde hem de eserin sonunda iki ek olarak yer alan isnad şemaları da hadisin rivayet süreci ve özellikle müşterek râvi ve/veya müdevvin-hocaların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Urânîler hadisinin altmış iki kaynaktan geçen tüm isnadlarını ihtiva eden özellikle Ek 2'deki şema yazarın eserine artı değer katmaktadır. Kanaatimizce sadece çizilen bu şema bile oryantalistlerin iddia ettikleri gibi hadislerin rivayet sürecinin kurgu olmadığını bilâkis organik olduğunu ispat edecek bir tesire sahiptir. Bu tesir sebebiyle olsa gerek oryantalistlerin iddiaları çerçevesinde çalışma yapanların benzeri şema/haritaları kullanmaları gittikçe yaygın bir hal almıştır.

Eserin en son ve en önemli hususiyeti ise birinci bölümde yer alan paradigma temellendirmesidir. "Oryantalistlerin ve Müslümanların yaklaşım farklılıklarının sebepleri nelerdir?", "Aynı literatür, aynı malzeme nasıl olur da araştıranı birbirine zıt neticelere ulaştırabilir?" sorularından hareketle konuya teorik bir çerçeve çizmek üzere düşünülmüş "paradigma/bakış açısı farklılığı" yaklaşımı pek çok açıdan önemli bir yeniliktir. Zira bakış açısı/paradigma değiştiğinde bakılan şeyin de neden ve nasıl değiştiğini anlamayı kolaylaştıran bu yaklaşım aslında oryantalizm ve benzeri çalışmalara bir temel yahut çerçeve teşkil edecek ve çalışılan konunun izahını kolaylaştıracaktır. Yazar yaklaşım farklılıklarını klasik İslâmî paradigma ve Oryantalist paradigma şeklinde tanımlayarak tümellemiş ve her iki grubun ayrıştığı temel ilke ve prensipleri yedi madde halinde sıralamıştır. Kendini ve ötekini tanımlamayı, tanımayı ve anlamayı kolaylaştıran bu yaklaşım, biz Müslüman araştırmacıları ilk defa herhangi bir oryantalist söylemle karşılaşan bir ilahiyat öğrencisinin hayret ve şaşkınlıkla sorduğu sorulara modası çoktan geçmiş ve doğruluk payı olmayan cevaplar vermekten de kurtarmaktadır. Paradigma temellendirmesinin ne denli önemli olduğunu anlamaya yardımcı olması amacıyla paradigma kavramının kısa bir etimolojik ve tarihsel tahliline yer verilmesi uygun olacaktır.

Türkçede "paradigma" biçiminde kullanılan kavram İngilizcede *paradigm*, Almancada *paradigma*, Fransızcada *paradigme* biçiminde kullanılır. Kavram bu dillere Latince *paradigmadan* geçmiş olmalıdır. Latince *paradigmanın* kökeni Yunancadır ve kelime Yunancada *paradeigma* biçiminde şeklinde kullanılmaktadır. Yunancada *paradeigma* "yanında, yanı başında, ötesinde" gibi anlamlara gelen *para* ön eki ile "göstermek" anlamına gelen *deiknūmi* fiilinin bileşiminden oluşan *paradeiknūmi* fiilinden türetilmiş bir isimdir ve "bir şeyin yanında olanın gösterilmesi" gibi bir kök anlama karşılık gelmektedir. Türkçe tam karşılığı ise "örnek"tir.³ Dolayısıyla paradigma bir şeyin temel alındığı ve yanında duranların kendisi ile

3 Liddell and Scott, *A Lexicon Abridged from Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*, (Oxford: Oxford University Press, t.y.), 519, 152, 521. Online Etymology Dictionary (OE), Paradigm, (Erişim 15 Nisan 2022).

açıklanıp gösterildiği bir örnek, model, misal anlamına gelmektedir. Kelimeyi Aristoteles'in *Birinci Çözümlemeler ve Retorik* gibi eserlerinde 'Bir tikel hakkındaki hükmün aralarındaki benzerlik dolayısıyla örnek alınarak diğer bir tikele de yüklenmesi' anlamında "örnek"e tekabül eden bir mantık terimi olarak kullandığı bilinmektedir. Aristoteles'in kullandığı *paradeigmanın* klasik dönem Arapça tercümeleri *misâl* şeklindedir.⁴ Özetle paradigma dilimizde sosyal bilimlerde "dünya görüşü, bakış açısı, temel çerçeve" gibi anlamlarda ve Yunanca orijinali esas alınarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Thomas Kuhn'un (ö. 1996) *The Structure of Scientific Revolutions* adlı eserinin tercümesinde *paradigm* "paradigma" diye tercüme edildiği ve kelimenin bu şekilde yaygınlık kazandığı söylenebilir. Kuhn, "yerleşik kullanımıyla paradigma, kabul görmüş olan bir model ya da örnektir";⁵ "paradigmaları bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılar şeklinde tanımlıyorum" demektedir.⁶ Kuhn'un devrimlerle yıkılıp yenilerinin oluşturulduğunu söylediği paradigmlar, en geniş anlamıyla, "bilgi ortamını yaratan amaçların, çıkarların örgütlendiği sistematik yapıdır" ve her bir paradigmanın kurucu otorite kişileri ve kurucu otoritelerin kurucu teorileri vardır. Kuhn'cu anlamda bilimsel paradigmlar belirli süreçlerde belirli kişilerce kurulur, sonraki dönemlerde yüzlerce belki de binlerce bilim insanı tarafından o otoritelerin kurduğu temel örnekler olan teoriler esas alınarak o alanda birçok problemin çözülmesinde yönlendirici rol oynar.

Paradigma kelimesinin ihtiva ettiği bakış açısı, ön kabuller, müsellemtâ benzeri bütün bu anlamlar, oryantalistleri bir bütün olarak ele almanın yani bir oryantalist paradigmanın var olduğunu tespit etmenin ki Edward Said (ö. 2003) de oryantalizmden toplu müessesese şeklinde bahseder, bu çerçevede ortaya çıkan pek çok soru ve soruna çözüm üretmeyi kolaylaştıracağını açıkça göstermektedir. Nitekim yazar eserde ortaya koyduğu bu temellendirme sayesinde objektif olduğunu iddia eden bilimsel yahut ilmî faaliyetlerin genellikle birtakım ön kabullerden yani paradigmalardan hareketle var olabileceğine dair önemli bir farkındalık ortaya koymaktadır. Geliştirdiği bu farkındalıkla yazar teolojik bir müsellemtâ olarak Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul/inkâr ile başlayan ricâl literatürünü belirleyici kabul etmek/etmemek ile sonlanan ilkeleri benimseme durumlarına göre birbirinden tamamen ayrışan temel iki farklı yaklaşımı klasik İslâmî paradigma ve oryantalist paradigma olarak tanımlamaktadır.

4 Paradigma kelimesinin Yunanca dil tahlilleri ve mantıkta kullanımı ile ilgili katkıları için Doç. Dr. Ali Tekin'e teşekkür ederim. Aristoteles, *Birinci Çözümlemeler*, çev. Ali Houshiary, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998), 220-21; *Kitâbu Anûlûtikâ el-Ülâ ev Kitâbu'l-Kıyâs*, çev. Tuzârî b. Basîl Ahî Estefan, nşr. Ferîd Cebr, *en-Nassu'l-Kâmil li-Mantık Aristû*, (Beyrut: Dâru'l-fikri'l-Lübnânî, 1999), I/401; *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 39.

5 Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, 97.

6 Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, 65.

Neticede yazar bu eserde, oryantalist paradigmadan hareketle gayr-i müslim Batılıların ileri sürdüğü bir teoriyi klasik İslâmî paradigmadan hareketle Doğulu bir Müslüman bakış açısıyla ele alıp uygulamış ve neticelerin hadislerin lehine farklılaştığını göstererek konunun bilimsel gerçeklikten öte bir bakış açısı meselesi olduğunu kanıtlamıştır. Zira bir araştırmacı her ne kadar bilimsel hakikat ve kesinlik arzusuyla çalışmalar yürütüp neticelerinin objektif olduğunu iddia etse de inancı, sahip olduğu öncüller ve dayandığı temel ilkeler yani ait olduğu paradigma söz konusu çalışmanın neticelerinde belirleyici rol oynamaktadır. Hakikat şudur ki; araştırılan malzeme aynı olsa da onun anlaşılması ve yorumlanması araştıranın bakış açısına göre değişecektir.

Kaynakça

- Aristoteles, *Birinci Çözümlemeler*, çev. Ali Houshiary, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998.
- Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, vii. Basım, 2004.
- Aristoteles, *Kitâbu Anûlûtîkâ el-Ûlâ ev Kitâbu'l-Kiyâs*, çev. Tuzârî b. Basîl Ahî Estefan, nşr. Ferîd Cebr, en-Nassu'l-Kâmil li-Mantık Aristû, Beyrut: Dâru'l-fikri'l-Lübnânî, 1999.
- Liddell and Scott, *A Lexicon Abridged from Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*, Oxford: Oxford University Press, t.y.
- Martha Howell, Walter Prenter, *From Reliable Sources: An Introduction to Historical Methods*, New York: Cornell University Press, 2001.
- OE, Online Etymology Dictionary Paradigm. Erişim 15 Nisan 2022. <https://www.etymonline.com/word/paradigm>.
- Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları, viii. Basım, 2008.
- Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.